

УДК 343.98

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНОМУ ПЕРЕСЛІДУВАННЮ

Патрелюк Д.А., к. ю. н.,
старший науковий співробітник
Донецький юридичний інститут МВС України

У статті на основі аналізу законодавства й доктринальних джерел щодо наявності вироблених термінів для означення діяльності з протиборства між сторонами кримінального процесу сформувано авторське визначення протидії кримінальному переслідуванню. Обґрунтовано неприпустимість обмеження термінів існування вказаної діяльності лише строками досудового розслідування. Визначено, що сутність протидії кримінальному переслідуванню протилежна меті кримінального провадження, тобто притягненню винної особи до кримінальної відповідальності, і спрямована на недопущення її досягнення.

Ключові слова: кримінальне переслідування, протидія кримінальному переслідуванню, поняття протидії кримінальному переслідуванню, протидія розслідуванню, перешкоджання правоохоронним органам, опір правоохоронним органам.

В статье на основе анализа законодательства и доктринальных источников на предмет наличия терминов для определения противостояния между сторонами уголовного процесса сформулировано авторское определение противодействия уголовному преследованию. Обоснована недопустимость ограничения сроков существования такой деятельности только сроками досудебного расследования. Определено, что суть противодействия уголовному преследованию противоположна цели уголовного производства, то есть привлечению виновного лица к уголовной ответственности, и направлена на недопущение ее достижения.

Ключевые слова: уголовное преследование, противодействие уголовному преследованию, понятие противодействия уголовному преследованию, противодействие расследованию, препятствие деятельности правоохранительных органов, сопротивление правоохранительным органам.

Patreliuk D.A. DEFINITION OF CONCEPT OF COUNTERACTION TO CRIMINAL PROSECUTION

In article on the basis of the analysis of the legislation and doctrinal sources regarding existence of terms for definition of opposition between the parties of criminal trial author's definition counteraction to criminal prosecution is formulated. Inadmissibility of restriction of terms of existence of such activity only is proved by terms of pre-judicial investigation. It is defined that the essence of counteraction to criminal prosecution is opposite to the purpose of criminal proceedings, that is involvement of the perpetrator to criminal liability, and is directed on prevention of its achievement.

Key words: criminal prosecution, concept of criminal prosecution, counteraction to investigation, obstacle of activity of law enforcement agencies, resistance to law enforcement agencies.

Постановка проблеми. Правоохоронні та судові органи постійно стикаються із цілеспрямованим протистоянням під час забезпечення виконання завдань кримінального провадження, зокрема швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду з метою притягнення до відповідальності всіх, хто вчинив кримінальне правопорушення.

Для описання вказаного протиборства в криміналістичній літературі використовується словосполучення «протидія кримінальному переслідуванню», проте однозначне розуміння його сутності серед науковців поки що не вироблено. Це, у свою чергу, спричинює низку невіршених криміналістичною наукою проблем, від дослідження суб'єктів і способів протидії кримінальному переслідуванню до розробки ефективних рекомендацій щодо протидії цьому явищу.

Викладене зумовлює актуальність і необхідність проведення наукового дослідження, спрямованого на визначення поняття протидії кримінальному переслідуванню.

Ступінь розробленості проблеми. Підґрунтям дослідження стали праці вчених-юристів, у яких започатковано вирішення за-

значеної проблеми, а саме: О.В. Александренко, Е.У. Бабаєвої, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, С.Ю. Журавльова, В.М. Карагодіна, Н.С. Карпова, І.О. Климова, М.І. Мельника, О.Ф. Лубіна, Г.К. Сигалова, М.І. Хавронюка, Б.В. Щура та інших.

Метою статті є науковий результат у вигляді визначеного поняття протидії кримінальному переслідуванню. Для досягнення вказаної мети вирішенню підлягають такі завдання: 1) проаналізувати законодавство й доктринальні джерела щодо наявності вироблених термінів для означення діяльності щодо протидії кримінальному переслідуванню; 2) надати власне визначення протидії кримінальному переслідуванню.

Виклад основного матеріалу. Для визначення діяльності злочинців щодо протидії кримінальному переслідуванню, нормальному функціонуванню системи правоохоронних і судових органів, ефективному здійсненню повноважень із виявлення та розслідування злочинів у вітчизняних Кримінальному (далі – КК) й Кримінальному процесуальному кодексах (далі – КПК) України використовуються такі поняття, як «опір» (ст. 342 КК України), «втручання» (ст. 343 КК України) і «перешкод-

жання» (ст. ст. 382, 386 КК України, ст. ст. 148, 152, 155, 157, 177 КПК України).

Проаналізуємо наведені поняття. На думку, С.С. Яценко *опір* – це активна фізична протидія здійсненню працівником правоохоронного органу службових обов'язків [1].

Відповідно до диспозиції ст. 343 КК України, *втручанням* є вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу з метою *перешкоджання* виконанню службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень [2].

Аналізуючи об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 386 КК України, автори науково-практичного коментарю до кодексу М.І. Мельник і М.І. Хавронюк *перешкоджання* визначають як створення будь-яких перепон, які унеможливають або суттєво ускладнюють з'явлення свідка, потерпілого чи експерта до правоохоронного органу або суду [3].

Запропоновані вище законодавчі й доктринальні визначення вказують на взаємопов'язаність термінів «втручання» та «перешкоджання», які, на відміну від «опору», частіше відображають не фізичну, а процесуальну діяльність щодо протидії кримінальному переслідуванню.

У Тлумачному словнику С.І. Ожегова під перешкоджанням розуміється дія щодо створення перепон іншій дії [4]. Опираючись на це тлумачення Е.У. Бабаєва вказує, що перешкоджання є синонімом протидії, а перешкоджання діяльності правоохоронних і судових органів, відповідно, – протидії кримінальному переслідуванню [5, с. 55].

Нам видається, що такий підхід до розуміння сутності протидії кримінальному переслідуванню не відповідає дійсності, оскільки неможливо говорити про повний збіг (використання як синоніма) ні одного з указаних понять із терміном «протидія». Остання, на нашу думку, охоплює більш широке коло відносин, аніж «перешкоджання» й тим паче «опір», по суті, включаючи їх.

Також варто зазначити, що в юридичній літературі все частіше з'являється термін «протидія», який використовується не лише представниками криміналістичної науки, а й у монографіях, виданнях і назвах науково-практичних заходів кримінально-правового, кримінологічного та оперативного-розшукового напрямів. У вказаних випадках представниками суміжних із криміналістикою наукових спеціальностей термін «протидія» вживається в значенні «боротьба зі злочинністю», «подолання злочинності».

Наявність великої кількості понять, використовуваних як синоніми до терміна «протидія», звичайно, породжує сумніви щодо досконалості тлумачення його змісту й правильності використання.

Тлумачний словник російської мови під редакцією Д.М. Ушакова слово «боротьба» визначає як діяльність, спрямовану на подолання, знищення чого-небудь [6].

Варто погодитись із позицією Е.У. Бабаєвої, що термін «боротьба» більш точно передає наступальний характер державної політики, а не навпаки, тому під час підготовки

законодавчих актів щодо діяльності правоохоронних органів доцільніше використувати термін «боротьба», ніж «протидія» [5, с. 56].

Аналогічні зауваження висловлювали Г.К. Сигалов та І.О. Климов, які вказували, що, ставлячи завдання правоохоронним органам на протидію злочинному середовищу, автори допускають змішування понять і мимоволі орієнтуються на первинність і визначальне значення вчинків та поведінки правопорушників. Суб'єктів же виконання функції держави орієнтують не на випереджаючі, ініціативні дії, а тільки на відповідну протидію. З цієї причини змішування понять неприпустимо ані з теоретичного, ані з практичного поглядів [7, с. 22].

Виходячи з цього, на нашу думку, однозначно правильно законодавцем використані терміни в Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», ст. 2 якого метою (а значить, і змістом діяльності – Д. П.) *боротьби* визначає контроль над організованою злочинністю, її локалізація, нейтралізація та ліквідація [8].

Отже, розглянувши значення всіх суміжних понять, перейдімо до дослідження сутності й змісту поняття «протидія кримінальному переслідуванню».

Так, В.П. Бахін і Н.С. Карпов у систему дій щодо протидії розслідуванню включають таке:

- по-перше, сукупність умисних активних дій осіб, пов'язаних із подією злочину, що перешкоджають слідчому встановити об'єктивну істину в справі;

- по-друге, сукупність пасивних дій осіб, котрі є носіями важливої криміналістично значущої інформації про подію злочину та його учасників, які перешкоджають встановленню істини у справі;

- по-третє, сукупність дій інших осіб, зацікавлених у невстановленні істини у справі, дезорганізації слідства, непригнених винних осіб до відповідальності [9, с. 81].

С.Ю. Журавльов і О.Ф. Лубін пропонують визначати протидію розслідуванню як систему дій (чи бездіяльності), які мають на меті перешкодити залученню слідів злочину до сфери кримінального судочинства та подальшому їх використанню як судових доказів [10, с. 345].

На нашу думку, погодитись із наведеними позиціями не можна з урахуванням того, що протидія кримінальному переслідуванню являє собою активну діяльність і відрізняється від різноманітних перешкод, на зразок пасивності дій (В.П. Бахін, Н.С. Карпов) чи бездіяльності (С.Ю. Журавльов, О.Ф. Лубін) окремих осіб. Уважається, що вказане входить до змісту протидії кримінальному переслідуванню не може.

Зазначені суперечності були усунуті у визначеннях, сформованих Р.С. Белкінін і М.В. Карагодінін. Учені досліджували вказану проблему окремо один від одного, але зробили тотожні висновки. Протидія розслідуванню, на їхню думку, – це навмисні дії (система дій), спрямовані на перешкоджання

виконанню завдань попереднього розслідування й установленню об'єктивної істини по кримінальній справі [11, с. 129; 12, с. 18].

Указана дефініція стосується лише однієї зі стадій кримінального процесу – досудового розслідування, а тому застосована до позначення сутності кримінального переслідування бути не може. Протидія кримінальному переслідуванню, на наше переконання, починається від моменту вчинення (для неумисних) або планування (для умисних) злочинів і закінчується винесенням вироку суду. Виходячи з викладеного, поняття, запропоноване Р.С. Белкіним і М.В. Карагодіним, не відповідає реаліям практики боротьби зі злочинністю.

Більш точне визначення подано в дисертаційному дослідженні О.В. Александренко, яка під протидією кримінальному переслідуванню пропонує розуміти дії кримінального середовища щодо недопущення виявлення, розкриття й розслідування злочинів правоохоронними органами [13, с. 15].

З погляду визначення часових меж існування досліджуваної діяльності це визначення більш повне, ніж попередні, водночас, на нашу думку, воно також містить окремі недоліки, зокрема в наданій дефініції неправильно визначена мета протидії.

Остання, на нашу думку, повинна полягати в недопущенні досягнення мети кримінального переслідування – притягнення винної особи до кримінальної відповідальності. Натомість із визначення О.В. Александренко вбачається, що мета протидії кримінальному переслідуванню полягає в недопущенні виявлення, розкриття й розслідування злочину як діяльності правоохоронних органів самій по собі, що, на нашу думку, не зовсім відповідає сутності протидії кримінальному переслідуванню.

Ураховуючи все викладене, під протидією кримінальному переслідуванню пропонуємо розуміти активну умисну діяльність, спрямовану на недопущення притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності в результаті здійснення оперативно-розшукової та кримінальної процесуальної діяльності щодо їх документування.

Висновки. Підсумовуючи зміст статті, можна зробити такі висновки:

1) нормативно-правові акти не містять визначення поняття «протидія кримінальному переслідуванню», а оперують поняттями «опір», «перешкоджання», «втручання», які визначають лише окремі сторони розглядуваного явища;

2) протидія кримінальному переслідуванню – це активна умисна діяльність, спрямована на недопущення притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності в результаті здійснення оперативно-розшукової та кримінальної процесуальної діяльності щодо їх документування.

Перспективи подальших наукових розробок полягають у проведенні наукових досліджень з метою визначення кола суб'єктів протидії кримінальному переслідуванню, а також форм і способів такої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 4-те вид., перероб. та доп. – К. : А.С.К., 2006. – 848 с.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Каннон, А.С.К., 2007. – 1184 с.
4. Толковый словарь С.И. Ожегова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.slovarozhegova.ru.
5. Бабаева Э.У. Проблемы теории и практики преодоления противодействия уголовному преследованию : [монография] / Э.У. Бабаева. – М. : Юрлитинформ, 2006. – 312 с.
6. Толковый словарь русского языка Д.Н. Ушакова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.tolslovar.ru.
7. Климов И.А. Противодействие криминальной среды как объект и предмет исследования теории ОРД / И.А. Климов, Г.К. Синилов // Материалы научно-практической конференции «Организованное противодействие раскрытию и расследованию преступлений и меры по его нейтрализации», г. Руза, 29–30 октября 1996 г. – М., 1997. – С. 22–25.
8. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
9. Бахин В.П. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1980–2002 г.) / В.П. Бахин, Н.С. Карпов. – К., 2002. – 458 с.
10. Журавлев С.Ю. Нейтрализация противодействия расследованию / С.Ю. Журавлев, А.Ф. Лубин // Криминалистика: Расследование преступлений в сфере экономики : [учебник] / под ред. В.А. Грабовского, А.Ф. Лубина. – Ниж. Новгород : Нижегород. ВШ МВД России, 1995. – С. 345.
11. Белкин Р.С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими и оперативно-разыскными средствами и методами / Р.С. Белкин // Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования : [учебник] / под ред. Т.В. Аверьяновой, Р.С. Белкина. – М. : Новый Юрист, 1997. – С. 129.
12. Карагодин В.Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию / В.Н. Карагодин. – Свердловск, 1992. – С. 18.
13. Александренко О.В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О.В. Александренко. – К., 2004. – 253 с.